

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

ПОПОВИЧ Ірина Миколаївна - кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.48>

Аргументовано, що вдосконалення кадрового забезпечення в рамках піднятої у роботі проблематики має передбачати: по-перше, розширення просвітницької роботи, а також системи економічних та соціальних гарантій, що в свою чергу забезпечить залучення на службу висококваліфікованих осіб, здатних на високому рівні виконувати покладені на нього завдання та функції; по-друге, переглянути систему професійного добору, зробивши його більш прозорим, ефективним та оперативним; по-третє, забезпечити постійний професійний розвиток та підвищення кваліфікації суддів та працівників суду із урахуванням сучасних тенденцій у правозастосуванні, цифрових технологій та міжнародних стандартів судочинства.

Наголошено, що важливим кроком є запровадження електронного правосуддя, що створить більш ефективну та прозору систему забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Зазначене дозволяє забезпечити комунікацію між учасниками судового процесу, а також може скоротити час на обробку справ та зменшити можливості для вчинення корупційних правопорушень.

Обґрунтовано, що якісна безоплатна правнича допомога дозволить громадянам, особливо соціально вразливим категоріям, своєчасно отримувати кваліфіковані юридичні консультації та правовий супровід, що допоможе зменшити кількість необґрунтованих судових спорів і забезпечить ефективніше функціонування судової системи. Це також сприятиме скороченню навантаження на суди, адже ба-

гато питань можуть бути вирішені на досудовому етапі за допомогою правової медіації або альтернативних методів вирішення спорів.

Ключові слова: оптимізація, система суб'єктів, забезпечення, законність, правосуддя.

Постановка проблеми

Правозастосовна практика свідчить про те, що на сьогоднішній день проблеми забезпечення законності під час здійснення правосуддя, перш за все, пов'язані із недосконалістю функціонування суб'єктів, що відповідну діяльність реалізують. Зауважимо, що оптимізація системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя представляє собою процес удосконалення організаційно-управлінських та інших аспектів функціонування органів та їх посадових осіб, що відповідно до норм чинного законодавства, відповідальні за здійснення відповідної діяльності. Тож, оптимізація спрямована на підвищення ефективності функціонування таких суб'єктів, усунення дублювання функцій, скорочення бюрократичних процедур та посилення відповідальності за прийняття рішень.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені діяльності суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя, досліджувались у працях А.В. Басова, І.В. Кресіна, В.А. Ліпкана, М.В. Менджул, В.К. Нікітіна, Є.Б. Ольховського, В.Г. Фатхутдінова,

В.Д. Фучеджі, В.О. Чепурного та багатьох інших науковців.. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок на сьогоднішній день у зазначеній сфері залишається низка проблем, які потребують вирішення.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб опрацювати напрями оптимізації роботи системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює діяльність вказаних суб'єктів; розкрити теоретичні підходи вчених, які займалися даною проблематикою, опрацювати власне бачення щодо напрямів оптимізації функціонування вказаних суб'єктів.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо опрацювання напрямів оптимізації діяльності системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що першим проблемним питанням, яке необхідно вирішити в контексті оптимізації системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя, є вдосконалення кадрового забезпечення. В контексті представленої у роботі проблематики кадрове забезпечення представляє собою комплексну систему взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих одне одного організаційно-правових, адміністративних та управлінських дій та заходів, що спрямовані на добір, підготовку та створення умов для подальшого професійного розвитку фахівців, які здатні на високому рівні виконувати завдання, пов'язані із забезпеченням законності під час здійснення правосуддя. Значення останнього полягає у тому, що: по-перше, саме компетентність, професійна етика та доброчесність кадрів визначають ефективність реалізації принципів правосуддя, верховенства права та захисту прав і

свобод громадян; по-друге, воно сприяє своєчасному, об'єктивному та неупередженому розгляду справ, мінімізує ризики судових помилок та корупційних проявів, а також забезпечує довіру суспільства до системи правосуддя в цілому. У сучасних політичних реаліях, як слушно зазначає К.О. Іноземцева, особливого значення набуває оновлення системи кадрового забезпечення судової влади відповідно до провідних міжнародних стандартів демократичної, правової та соціальної держави. Одним із ключових завдань у цьому процесі є впровадження комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з підбору, розстановки та підготовки кадрів. На сьогодні зростає увага до державної служби загалом та її представників, зокрема, суддів, що зумовлює необхідність модернізації системи кадрового забезпечення судової гілки влади. Водночас оновлена судова система потребує сучасних підходів до формування кадрового складу, які б відповідали новітнім тенденціям у сфері правовідносин, сприяли підвищенню ефективності правосуддя та забезпечували його головну мету – утвердження справедливості. Якісне кадрове забезпечення судової системи є фундаментом належного здійснення правосуддя. Однак існує низка проблем, що ускладнюють цей процес, серед яких недосконале кадрове планування, нерівномірний розподіл навантаження та труднощі у системі оцінювання якості роботи. Для покращення кадрової політики необхідно зосередитися на трьох основних напрямках: забезпеченні кадрами суддівського корпусу, кадровому складі апарату суду та органах, які відповідають за добір суддів [1, с.74].

Голова Вищої ради правосуддя Григорій Усик зазначив, що «на жаль, ми прослідковуємо збереження тенденції відтоку суддів із судової системи. Наразі кількість тих, хто звільнився, переважає кількість призначених. У 2023 році звільнено 325 суддів, у 2024 році (станом на листопад) – 256. Загалом 581 звільнений суддя – це колосальна цифра, якщо врахувати, що призначено 464» [2]. Нестача суддів у системі унеможливорює оперативний розгляд нових проваджень. Коли кожного дня суддя отримує десятки нових справ, фізично неможливо впоратися з

ними одночасно. Такий стан справ позначається і на якості розгляду проваджень. Для того, щоб забезпечити належний розгляд кожної справи, судді необхідно ретельно організувати процес, уважно вивчити аргументи обох сторін, проаналізувати відповідні норми законодавства, дослідити судову практику, провести засідання та прийняти обґрунтоване рішення. Через нестачу часу, обумовлену кадровим дефіцитом, судді не мають можливості виконувати всі ці завдання в повному обсязі. Він додав, що ситуацію ускладнюють часті зміни у законодавстві, за якими суддям доводиться постійно стежити, та різні підходи до їхнього тлумачення [3].

З огляду на наведені вище наукові позиції, вважаємо, що вдосконалення кадрового забезпечення в рамках піднятої у роботі проблематики має передбачати: по-перше, розширення просвітницької роботи, а також системи економічних та соціальних гарантій, що в свою чергу забезпечить залучення на службу висококваліфікованих осіб, здатних на високому рівні виконувати покладені на нього завдання та функції; по-друге, переглянути систему професійного добору, зробивши його більш прозорим, ефективним та оперативним; по-третє, забезпечити постійний професійний розвиток та підвищення кваліфікації суддів та працівників суду із урахуванням сучасних тенденцій у правозастосуванні, цифрових технологій та міжнародних стандартів судочинства. Окрема увага має бути приділена вдосконаленню механізмів оцінювання ефективності роботи кадрів, що має включати запровадження чітких критеріїв професійної діяльності, регулярні атестації та моніторинг дотримання етичних норм.

Запровадження зазначених вище кроків, як вбачається, дозволить: по-перше, попередити вчинення правопорушень суддями в процесі здійснення своєї діяльності; забезпечить більш ефективне виконання завдань та функцій особами, які займають посади у судовій системі; по-друге, підвищить загальний рівень довіри до системи правосуддя.

Не менш важливим кроком є запровадження електронного правосуддя, що створить більш ефективну та прозору систему

забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Зазначене дозволяє забезпечити комунікацію між учасниками судового процесу, а також може скоротити час на обробку справ та зменшити можливості для вчинення корупційних правопорушень. Як зазначає А. Калараш, глобальні виклики у надзвичайних умовах пандемії показали, що саме цифрові технології здатні спростити життя людей та забезпечити дотримання їх прав у новій реальності існування людства. Глобальна діджиталізація охопила всі сфери життя, включаючи і правосуддя. Цифровізація роботи судів є запорукою протидії зловживанням у сфері судочинства, поліпшення доступності, відкритості та справедливості судового розгляду. Далі суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду наголошує, що жодна країна в світі ще повністю не перевела судочинство в електронну форму, тож поняття «електронний суд» охоплює різні технології, які застосовуються в судочинстві. Електронний суд — це не штучний інтелект, а насамперед судові процедури в електронній формі, тобто всі комунікації та документи проходять в цифровому форматі, проте судові рішення виносять люди — судді [4].

О. Арсірій зазначає, що впровадження новітніх інформаційних технологій в адміністративне судочинство України вимагає комплексного підходу, зокрема створення правових і організаційних механізмів для цифровізації документообігу. Це передбачає поступовий перехід до використання виключно електронних документів, переведення паперових матеріалів у цифровий формат, забезпечення балансу між правом громадян на вибір форми комунікації та зручністю електронного документообігу, а також стимулювання працівників до опанування цифрових навичок. Держава та юридичні особи мають брати на себе основні фінансові витрати, тоді як фізичні особи, які активно долучаються до цифровізації, повинні отримувати заохочення. Важливими аспектами є спрощення доступу до електронних довірчих послуг, зокрема цифрового підпису, а також проведення просвітницької роботи для користувачів [5; 6]. Згаданий вище науковець акцентує увагу

на тому, що громадянам слід надати можливість дистанційного моніторингу перебігу розгляду справ (за умови відкритого судового процесу), а також забезпечити автоматичний запис судових засідань із можливістю онлайн-трансляції на офіційному вебресурсі судової влади та збереженням записів упродовж року після набуття судовим рішенням законної сили. Додатково важливо модернізувати програмне забезпечення судів, впровадити автоматизовану систему управління справами та посилити рівень відкритості судової системи. Інформація про хід розгляду справ має бути доступною через портал «Судова влада», офіційні сайти судів, єдиний контакт-центр та інші сучасні комунікаційні платформи. Окрім того, варто інтегрувати цифрові технології у систему безперервної юридичної та технічної освіти для суддів і працівників адміністративних судів, що сприятиме підвищенню професійної компетентності в умовах цифрової трансформації правосуддя [5; 6].

Окрім того, у згаданій вище «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» вказується, що «розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування шляхом: запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства; впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу; удосконалення та розвиток офіційного вебпорталу судової влади України для отримання інформації про суди і справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики» [7].

Зауважимо, що у рамках інтеграції сервісів «Електронний суд» та послуг порталу «Дія» вже проходить випробування послуга отримання повідомлень про судові засідання у додатку «Дія». В розробці ще три послуги: отримання копії судового рішення, для учасника процесу; отримання копії

виконавчого рішення та подальшого його надсилання до виконавчої служби в електронному вигляді; можливість сплати судового збору та штрафів за адміністративне порушення. Для збільшення охоплення громадян послугами електронного судочинства за допомогою вебпорталу електронних послуг «Дія» (<https://diia.gov.ua/>) ухвалено порядок електронної інформаційної взаємодії з Єдиним державним реєстром судових рішень (ЄДРСР). Тепер громадяни зможуть отримувати у додаток «Дія» повідомлення про засідання, у якому беруть участь [8].

І останній аспект, на який, на нашу думку, слід звернути увагу в контексті оптимізації системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя, – забезпечення доступу до правничої допомоги, зокрема безоплатної. «Безоплатна первинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [9]. Безоплатна первинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації» [9]. З метою запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні необхідно забезпечити: посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; запровадження інституту спрощеного дис-

циплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорої процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України; удосконалення: організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; статусу помічника адвоката; порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності [7].

Таким чином, якісна безоплатна правнича допомога дозволить громадянам, особливо соціально вразливим категоріям, своєчасно отримувати кваліфіковані юридичні консультації та правовий супровід, що допоможе зменшити кількість необґрунтованих судових спорів і забезпечить ефективніше функціонування судової системи. Це також сприятиме скороченню навантаження на суди, адже багато питань можуть бути вирішені на досудовому етапі за допомогою правової медіації або альтернативних методів вирішення спорів. Крім того, вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги дозволить підвищити якість правового захисту в кримінальних, цивільних та адміністративних справах, що, відповідно, сприятиме дотриманню принципу рівності сторін у судовому процесі. Це також допоможе мінімізувати ризики судових помилок та сприятиме справедливості судових рішень.

Висновки

Завершуючи представлене наукове дослідження слід узагальнити, що на сьогоднішній день система суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя побудована досить ефективно, однак не ідеально. А відтак, запровадження вказаних вище кроків дозволить більш ефективно та якісно вирішувати завдання, які стоять перед відповідними інституціями у досліджуваній сфері суспільного життя.

Література

1. Іноземцева К. О. Сучасні проблеми кадрового забезпечення судової системи України. Приватне та публічне право. 2020. № 1. С. 71–76.
2. Григорій Усик: «Одним із визначальних чинників, який впливає на якість правосуддя, є кадрове забезпечення» URL: <https://court.gov.ua/archive/1720301/>
3. Гулько Б. Кадровий дефіцит у судах суттєво подовжує строки розгляду справ і негативно позначається на їхній якості. У результаті це спричиняє зростання кількості звернень українців до Європейського суду з прав людини / URL: <https://zmina.info/news/cherez-deficyt-kadrov-u-sudah-ukrayiny-zbilshylasya-kilkist-zvernen-do-yespl-ale-yakist-rozglyadu-sprav-strazhdaye/>
4. Калараш А. Електронний суд: актуальні проблеми, шляхи їх вирішення та перспективи реформування / URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/219733-elektronniy-sud-aktualni-problemi-shlyakhi-yikh-virishennya-ta-perspektivi-reformuvannya>
5. Арсірій О. Інформаційно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00,07; НДІ публ. права. Київ. 2019. 19 с.
6. Плєсканка О.В. Щодо проблем впровадження електронного правосуддя в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 402–404
7. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки / Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021/conv#Text>
8. Калараш А. Електронний суд: актуальні проблеми, шляхи їх вирішення та перспективи реформування / URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/219733-elektronniy-sud-aktualni-problemi-shlyakhi-yikh-virishennya-ta-perspektivi-reformuvannya>
9. Про безоплатну правничу допомогу / Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#Text>

SUMMARY

It is argued that improving staffing within the framework of the issues raised in the work should include: first, expanding educational work, as well as a system of economic and social guarantees, which in turn will ensure the recruitment of highly qualified individuals capable of performing the tasks and functions assigned to them at a high level; second, reviewing the system of professional selection, making it more transparent, effective and operational; third, ensuring continuous professional development and advanced training of judges and court employees, taking into account modern trends in law enforcement, digital technologies and international standards of judicial proceedings.

It is emphasized that an important step is the introduction of e-justice, which will create a more

effective and transparent system for ensuring legality in the administration of justice. This allows for communication between participants in the judicial process, and can also reduce the time for processing cases and reduce opportunities for committing corruption offenses.

It is substantiated that high-quality free legal aid will allow citizens, especially socially vulnerable categories, to receive qualified legal advice and legal support in a timely manner, which will help reduce the number of unfounded legal disputes and ensure more efficient functioning of the judicial system. This will also help reduce the burden on the courts, as many issues can be resolved at the pre-trial stage through legal mediation or alternative dispute resolution methods.

Keywords: optimization, system of subjects, provision, legality, justice.